

Калипсо, Кирка и Пенелопа: женско тројство во функција на машката единственост

Ирена Дракул
cupetce@gmail.com

Одисеја изобилува со исклучително интересни ликови. Да се издвојат и повнимателно да се разгледаат најспецифичните женски ликови, та да се заокружат и да избликнат од изобилството стихови кои се однесуваат речиси исклучиво на машкиот движечки принцип, претставува вистински предизвик. Не помалку интересно е да се определи како и зошто овие ликови влијаат врз Одисеј, и да се открие има ли специфична потреба од внесување женски принцип во машкиот свет што доминира во Хомеровиот еп.

Едно сеопфатно разгледување и проучување на ликовите на повеќе рамништа ќе ни открие дека женските ликови во *Одисеја* се пројавуваат пред нас во два вида. Едниот вид, божествен и навидум совршен, го претставуваат Калипсо и Кирка. [1] Другиот, пак, вид е во основа (при)земен и навидум обичен; тој е претставен од Пенелопа. Но, како што ќе видиме во продолжение, и едниот и другиот вид, и божествениот и човечкиот се дел од целината и секој на свој специфичен начин учествува во „очовечувањето“ на божествениот Одисеј.

Во физички поглед, волшебничката Кирка и нимфата Калипсо се идеални жени. [2] Безмалку нестварни, преубави за светот околу нив, тие како да суштествуваат во некој меѓусвет, чии граници љубоморно ги чуваат. С весни за сопствената убавина, достојна за восхит, обете ги истакнуваат женственоста и суптилноста на телата ; на најубав можен начин се служат со прекрасниот глас, кој замајува и опчинува. Гласот на Калипсо е сладок и топол: таа пее високи и ниски тонови што ја разнежуваат душата, и посакува никогаш да не биде лишена од таа песна. Прекрасниот, но длабок глас на Кирка, пак, на волшебничката ѝ дава помрачен, речиси застрашувачки тон: таа, имено, предупредува дека љубоморно го чува сопственото огниште, недостапно за остатокот од светот.

Калипсо и Кирка живеат на острови, богати со зеленило и вода – детал кој навестува врска со изобилието на Мајката Земја. Освен што изобилуваат со бујна вегетација и свежа вода, острови те се наоѓаат среде Океанот – показател дека станува збор за симболи на плодноста, раѓањето и идејата за безгрижен живот, во кој ништо не недостасува. Присуството на водата нуди спокојство и душевен мир ; на едно постојно , дури и мистично рамниште, океанските длабочин и симболизираат вечност: најголемата длабочина е нејасна, но не и вознемирувачка.

Јасно, живеалиштата на Калипсо и Кирка, и значенски и реално, се показ и симбол на издвоеноста. Обете жени се независни и живеат сосем изолирани од светот; немажени се и осамени, и како да сакаат да покажат дека осаменоста за нив е најдобра, дека таа била предуслов за нивното себеисполнување. Па сепак, наспроти нивниот обид, на многу места станува јасно дека, и покрај сè, тие копнеат за сплотување со машки принцип. Имено, себеисполнувањето кај нив ја губи смислата, ако нема кому да му го покажат исходот; очигледно, со ваква потреба, Кирка и Калипсо воопшто и не се себеисполнети, уште помалку самодоволни. Тие се, можеби, реализирани и затворени, но само во својот свет; тоа што со сите сили настојуваат да го задржат Одисеј покрај себе, покажува дека се непотполни.

Во крајна линија, Калипсо и Кирка се сепак само единства од женски особености, со патемни двојни, машко-женски проблемсоци. Наспроти сè, како и на секоја обична, смртна жена, и ним им треба нормалната, секојдневна измешаност, надополнувањето на суштинската женственост со машкиот елемент. Значи, обете имаат потреба од машки принцип крај себе и, впрочем, обете настојуваат да го придобијат Одисеј. Токму нивната потребата од Одисеј докажува дека машката страна од нивната дуална природа копнее за завршување, за затворање на кругот; само на тој начин, тие би можеле да се надополнат и да се реализираат во космички рамки.

Во замена, тие нудат смирение, прочистување, заштита и помош. За обете е специфична особеноста да зрачат со смиреност и топлина, толку карактеристична за домашното огниште. Обата лика имаат мошне очигледна потреба да заштитат, да нахранат и да облечат – чувство карактеристично за мајките и за сопругите. Затоа се безгранично способни да дадат утеха и да пружат удобност – што е навидум неспојливо со ликови што одбрале да се осамат од светот.

Иако осаменоста им е најмила, Калипсо и Кирка несебично утодуваат, се трошат себеси – зашто, со ваквото трошење добиваат можност да се сплотат со машкост, да се нахранат и да се надополнат. Значи, она што не смее да се заборави е дека, со овие постапки, Калипсо и Кирка не го смируваат, штитат и тешат Одисеј, туку себеси. Нивната космичка недоисполнетост, за која стана збор погоре, навестува дека тука не станува збор за несебична помош, за несебична љубов кон Одисеј, туку за едноставен – иако добро затскриен – обид за себеисполнување на бесмртничките, кои вешто се служат со измами.

Одисеј не наоѓа задоволство во таквото смирување. Кога е близу нив, неговиот копнеж за враќање (*nostalgia*) ниту се смирува, ниту згаснува, туку напротив – сè повеќе пламнува. Та најпосле, без оглед колку тие верно и предано го служат и дворот Одисеј додека престојува кај нив, херојот е сосем свесен за нивните потреби; тој нема илузии дали ќе се двоумат да ги искористат приликите во своја полза. Додуша, обете бесмртнички – особено Калипсо – не се способни непосредно да уништат; уште полошо за Одисеј, нивното уништување поскоро следува од она што одбиваат да го дадат. [3] Та, обете се ткајачки: токму како Големата Мајка, која ги создава нишките на светот, тие ткаат превез од живот и смрт, со кој ја сокриваат душата. [4] Со ткаење го покриваат разголеното, ја обвиваат душата со тело. проблемот е, сепак, што тоа го прават за себе – што бараат тело за сопствената душа.

Значи, обете небеснички го симболизираат женскиот принцип, но на еден сосем нетипичен начин: не се субмисивни, туку се поскоро доминантни, барем во сопствениот микросвет. Машкиот начин на гледање на женскиот принцип поскоро го забележуваме кај Калипсо, та затоа и нејзината потреба од двојност може полесно да се забележи. Нимфата Калипсо е семиотичко олицетворение на женската суштина и нежност. Таа покрива и сокрива, и тоа токму во согласност (и содејство) со нејзиното име: [5] ја покрива својата вистинска суштина со превез на надмоќ над кутриот страдалник, а едновременно ја сокрива сопствената немоќ да дејствува осамена, лишена од машки принцип, дури и во сопствениот свет. Кирка, пак, во главни црти, е чистото женско начело – и волшебништвото е првично женска карактеристика – но сепак, поседува сила рамна на машкиот принцип. Таа има сосем јасно исцртана светло-темна природа. За разлика од Калипсо, нејзиниот лик е посуров, недопирлив; сепак, и таа има потреба од надополнување со машки принцип, та во суштина безмалку се изедначува со жителката на Огигија. Одисеј, пак, ја осознава и истакнува сопствената мажественост преку Кирка, а потоа се сплотува со силната женска психа на Калипсо; така станува привремено целосен, осознавајќи ги двата аспекти на својата индивидуалност.

Најважната улога во процесот на емотивно исцелување на Одисеј ја има Калипсо. Кирка му го однесува враќањето дома и му го открива патот во светот на мртвите, но кај Калипсо Одисеј доживува вистинска преродба. Таа врз него дејствува двојно: му ја смирува страста за војување, но воедно му ја разгорува желбата за домот; иако навидум совршена, таа уште повеќе му го разгорува копнежот по совршената жена. Калипсо ја заокружува мисијата на себеспознавање на Одисеј, која почна во неверојатниот свет на Кирка. Целосната катарса на Одисеј не ќе беше можна, ако тој најпосле не се сплотеше повторно со самиот себе и со своите чувства – значи, ако повторно не се очовечеше.

И навистина, може да се заклучи дека, кај Кирка и Калипсо, Одисеј го прави токму тоа – се очовечува. Обете бесмртници го исцрпуваат херојското и воинственото од личноста на Одисеј; таа страна од неговата личност за нив е сосем непотребена, дури и пречи. Со Калипсо и Кирка, Одисеј треба да стане архетип на чист, дури и исчистен машки принцип, ослободен од сите други патемни пројави и епитети. Та најпосле, овие две жени не чувствуваат потреба да го обожуваат и задржат Одисеј затоа што тој е мудриот јунак пред Тројанските бедеми, туку – затоа што, едноставно, тој е маж што има потреба од жена, маж кој е непотполн во својата машка единственост. На моменти, се чини дека единствена цел на Калипсо и Кирка е да ја потиснат и засекогаш да ја уништат сликата за Пенелопа што Одисеј сè уште ја негува во себеси; Но, тој никогаш не ќе им се предаде во потполност – и во тоа се крие нивниот пораз.

Калипсо и Кирка се поразени од мислата за Пенелопа – навидум сосем обична сопруга, жена што чека, жена која постојано лебди меѓу страв и неудобност, но сепак е посакуваната кралица на Итака и мајката на Телемах. Ова се главните појавни атрибути на смртничката Пенелопа: едноставна, убава, исплашена, тажна сопруга и мајка. Пенелопа тврдоглаво ја одбива помислата дека Одисеј нема да се врати – не затоа што е сигурна дека е жив, туку зашто стравува да се соочи со вистината. Дури, се навестува и впечатокот дека Пенелопа размислува речиси магиски: ако доволно силно верува, таа се надева дека ќе може да влијае врз исходот на нештата.

Но, зошто Одисеј ја одбира љубовта и закрилата на оваа жена, во која се сплотени сите, обични или не, карактеристики на жена-домаќинка? Жената која, освен што е жена и што е убава, според сите други карактеристики претставува друга крајност на Калипсо и Кирка? [6]

Верноста на Пенелопа и нејзината истрајност во одбивањето на брачните понуди никако не се пресудни за настојчивоста и упорноста која го води Одисеј кон брачната постела. Во крајна линија, тој воопшто не знае дали Пенелопа сè уште верно го чека, или пак веќе се премажила. Но, во секој случај, идеална жена, сопруга, сопатничка и сопостелничка не треба и не може да биде неисполнета бесмртница во потрага по заокружување. Напротив, вистинската жена е жената-чувар на домот, жената што токму затоа мора да прифати одделување на сопствениот, интимен физички опсег од надворешниот, јавен свет – но, жената која може и сака тоа да го стори, зашто не ја очекува никаква потрага, зашто самата на интимен план е веќе исполнета и заокружена. Значи, причината за упорноста на Одисеј, за неговата верба и копнеж по сопствената жена (но, и причината за упорноста и истрајноста на Пенелопа) треба да се бара во нештата кои тој веќе ги добил од неа, но напоредно и таа од него. [7]

На прво место, ќе ја споменеме *физичката репродукција* : Одисеј и Пенелопа се сплотени во Телемах, совршениот исход на нивната љубов. Наследникот е обновувач и продолжувач на доза од која изникнал како плод на заемна љубов. Потоа доаѓа *политичкото поврзување* : бракот меѓу Одисеј и Пенелопа овозможува сродување на две различни куќи – носителки на политичка моќ, што не смее да се потцени, затоа што ваквата врска отвора пат кон стабилност на мајката на сите граѓани – политичката заедница во чии рамки живеат и дејствуваат. [8] Следна е *работата и грижата за домот* – интимната заедница која почива врз Одисеј, а функционира поради и со заслуга на Пенелопа. Не помалку е важна и *емоционалната поддршка* што Одисеј ја наоѓа кај Пенелопа, и при која сега улогите се превртуваат: постојано свесна за потребите на сопругот, за гладта да се докаже способноста и херојството, за потребата да се одбрани честа, за нужноста да се војува, сега Пенелопа станува потпора. [9] Кулминација на сево ова е *сексуалното задоволство* , кое го исполнува Одисеј не помалку од туѓоземната љубов на бесмртничките.

Пенелопа, очигледно, е едноставна и приземна жена; па сепак, според тоа како функционира во референтниот систем на домот и во *Одисеја* воопшто, по многу нешта таа се покажува многу посложена и од Калипсо, и од Кирка. Она што на прв поглед зачудува, е што таа мошне успешно го обединува двојството што двете бесмртнички се трудат да го постигнат, но кај неа сето ова се развива и се случува без напор, *sua sponte*, безмалку импулсивно – без помпа и со невидена природност, што мошне јасно може да го почувствува и обичен набљудувач, а да не зборуваме за Одисеј. Извесно време, Пенелопа ќе биде и мајот, и жената во домот на Одисеј, и мајката, и таткото на Телемах, и господарот, и господарката на имотот – сосем доволно за да се согледа дека е способна да постигне и да даде двојство на повеќе од едно рамниште, [10] и дека токму кај неа се содржани сите оние нешта што му се потребни на Одисеј.

Да заклучиме. Како што беше покажано, нишката што ги поврзува трите женски лика за кои стана збор на повеќе рамништа е токму нивната функција на прочистување и очовечување. Неа ја исполнуваат помалку или повеќе успешно, но не во зависност и содејство со појавните, сужејни акции на главниот лик, туку во интимна зависност и

содејство со нивните лични потреби и особености, во крајна линија, со нивната себеисполнетост.

Од една страна дејствуваат Калипсо и Кирка – архетипи на божествена женственост; божествен принцип кој во своето совршенство останува неисполнет. Нивната прекрасна, „женска“ ликовна развиеност, поседувањето на сите епитети на женското начело, всушност ги остава оскрбени, лишени од целина. Кај нив, во нивниот начин на живот, во осаменоста и издвоеноста од остатокот на светот, навистина проблеснува и машкиот принцип; но, тој сепак е недоволно истакнат, недоволно исполнет, незаокружен, поради што обете остануваат незаокружени, не совршено целосни. Калипсо и Кирка можеби имаат назначувања на двојност, но таа не може целосно да се реализира, та оттаму не можат ни тие.

За разлика од нив, жената-смртничка, сопругата, е исполнета и може да исполни. Во сета своја ненаметлива едноставност, Пенелопа ги содржи сите услови за заокружување и сплотување на машко-женската природа во нераскинлива и автаркична врска. Далеку од типизиран лик на услужлива и понизна домаќинка – каква што би требало да биде, ако нештата се согледуваат низ некаква „херојска“ призма – Пенелопа пројавува сила и моќ. Наместо да талка во потрага по надградба, таа го чува коренот, суштината на заедничкото битисување, и тоа безмалку со сила на хомерски маж. Не е чудно што, во миговите на слабост, Одисеј ја бара и има потреба од Пенелопа; во неа препознава пат кон целина, и оттаму копнежот за спојување токму со неа и со ниту една друга. Без Пенелопа, Одисеј би бил машки Калипсо или Кирка – недоволен и затоа незадоволен, во постојана потрага по завршниот дел од совршенството, по последниот свиок од совршено исцртаната кружница.

Белешки:

- [1] Целата епизода со Калипсо во *Одисеја* V, 1-281; епизодата со Кирка во *Одисеја* X, 133-574.
- [2] cf. Д. Срејовић - А. Цермановић-Кузмановић, *Речник грчке и римске митологије*, Београд 1992, s.v.; убав приказ и кај С. Kerényi, *The Gods of the Greeks*, New York 1988.
- [3] За леглото-привид, чија потенцијална жртва е Одисеј, v. В. Софронијевски, *Поетика на леглото во старогрчката книжевност*, Скопје 2003, особ. стр. 52-54.
- [4] За паралелите со Големата Мајка, v. Roller, Lynn E., *In Search of God the Mother: the cult of Anatolian Cybele*, Univ. of California Press, 1999, особ. стр. 230-231.
- [5] Името на нимфата Калипсо (Kalypsó) е изведено од глаголот *kalypto*, „сокривам“, „покривам“.
- [6] Cf. Peradotto, J. & Sullivan, J.P., *Women in the Ancient World: The Arethusa Papers*, Albany, 1984, со преглед на постарата литература.
- [7] Детална анализа кај J. Protevi, „Gender in the Odyssey“, in *Western Civilization course materials*, College of Arts & Sciences at the LSU, 2005.
- [8] Значи, станува збор за потрага по социјална и политичка норматива; cf. Peradotto, J., „The social control of sexuality: Odyssean dialogics“, *Arethusa* 26 (1993), 173-182.
- [9] Анализа кај Н. Foley, „Reverse similes and sex roles in the Odyssey“, *Arethusa* 11 (1978), 7-26.
- [10] Но cf., од друга страна, Андромаха, која ја оплакува својата речиси безсуштинска судбина по смртта на Хектор (*Илијада* VI, 407 sqq.).

